

anterior. El mapa organitzatiu mostra de nou la forta empremta de les continuïtats en la base del moviment: és la Catalunya central i l'àrea de Tortosa —a més d'una Barcelona que ja absorbia prou emigrants— la que disposa d'una xarxa més atapeïda de cercles, mentre que el litoral gironí —on la lluita per la terra i el republicanisme tenien velles arrels, com han estudiat Rosa Congost i Mònica Bosch— continua representant un buit pregon. El carlisme de finals de segle hauria de fer-nos replantejar els mòbils que li donaven vida. De fa temps, els enfocaments a l'ús han considerat els orígens del carlisme a partir d'unes premisses que a hores d'ara resulten prou qüestionables. Una d'elles reduïa el liberalisme polític a una mena d'epifenomen de la burgesia, d'altra banda conservadora i centralista. Una altra, insistia en l'arrelament del carlisme a partir dels efectes d'una conjuntura negativa per a les classes populars, fruit de la política burgesa i del declivi econòmic. Actualment —i més encara després d'aquest llibre— tots dos supòsits fa temps que han deixat de ser evidents. En especial, el carlisme consolidà una cultura política d'hivernacle, en la qual era possible un dirigisme sense compromisos socials. També després de les conjuntures dolentes es multiplicaven els carlins. Hauríem de buscar, doncs, les seues arrels en una mena de respostes no espasmòdiques i hauríem de tenir en compte la peculiaritat de les experiències de les capes populars de determinats llocs. També d'això hi ha testimonis coetanis. «Una gran parte de los miserables que se morían de hambre», raonava un diputat l'any 1822,¹ «están aquí, en Andalucía y en otras partes ganando su jornal; pero la provincia de Lérida tenía trabajando por su cuenta más de 1.000 hombres cuando se levantó Romanillos: llega Romanillos, dice 'a peseta pago al que tome las armas', y desde luego se van todos con él». Alguns treballs, com ara el sòlid estudi de Pan-Montojo sobre Navarra o el recent llibre d'Eliseu Toscas sobre Sarrià,² apunten les vies d'explorar les condicions que feien possible la credibilitat del dirigisme carlí, sense caure en respostes 'ad hoc'.

Tot plegat, el llibre de Jordi Canal obri un panorama molt important per a l'estudi d'una dreta espanyola contemporània que s'imposà, en bona mesura, a base d'absorbir elements del carlisme. De la mateixa manera, les seues aportacions haurien de ser molt tingudes en compte per tot estudi sobre els carlins que vulga evitar l'esterilitat de l'autisme.

JESÚS MILLAN
Universitat de València

Lies et passeries dans les Pyrénées. Faceries en los Pirineos, Tarba, Arxiu departamental, Bibliothèque Centrale de Prêt, Société d'Etudes des Sept Vallées, 1986, 237 p.

A l'època moderna, i molt sovint des de l'edat mitjana, uns tractats de pau i comerç vinculaven les valls pirinenques de banda i banda de la muntanya. Aquests tractats, coneguts

1. Prenc la referència de R. ARNABAT, «Propaganda antiliberal i lluita ideològica durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)», *Recerques*, 34, 1996, 12-13.

2. J. PAN-MONTOJO, *Carlitas y liberales en Navarra (1833-1839)*. Gobierno de Navarra, Pamplona, 1990. F. TOSCAS, *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Abadía de Montserrat, Barcelona, 1997.

com a «carta de patz» o més aviat «lligues i patzeries»¹ eren unes respostes més o menys locals a les violències pastorals. Fa temps, el 1985, es reunien a Iutz Sent Sauador, a la Bigorra, un grup d'historiadors occitans, navarresos i aragonesos per examinar on es trobaven les coneixences sobre el tema. D'aquesta trobada va ser publicat un llibre a Tarba, en 1986, que, amb molt retard, presentem ací ja que les seves aportacions són importants.

La reedició d'un article antic del geògraf Henri Cavaillès és un dels mèrits del llibre que ens posa a l'abast el primer estudi vertader del tema de les «lligues i patzeries». H. Cavaillès, que havia investigat sobre la transhumància, publicà, el 1910 a *La Revue Historique* (París) un importantíssim article titulat «Une fédération pyrénéenne sous l'Ancien Régime. Les traités de lies et passeries», que obre l'esmentat llibre entre les pàgines 1 i 67. L'autor hi desenvolupa la idea que les valls pirinenques eren unes «petites nations» que es governaven elles mateixes. Cal dir que H. Cavaillès fou el qui va difondre la visió que les valls formaven «repúbliques» lliures, que un estudi més aprofundit de la qüestió no permet de defensar avui amb la mateixa força. Malgrat aquesta imatge idíl·lica i mítica, l'autor respon a preguntes fonamentals com la dels orígens dels tractats, llur funcionament, llur evolució i finalment les raons de llur desaparició.

Pel que fa als orígens, Cavaillès pensa que les «lligues i patzeries» van aparèixer entre els segles xii i xiv per prevenir i resoldre les guerres pastorals. Van esdevenir més polítiques amb la naixença i l'esforç centralitzador dels estats monàrquics. L'autor diu que, a partir de l'època moderna, o sigui els grans tractats de 1513 (Pirineu central) i 1514 (valls occidentals de Bearn i Aragó), les «lligues i patzeries» s'han definitivament format i afegeix que els tractats eren signats per les valls «sense la intervenció del poder central». Si és veritat que amb les guerres dels segles xvi i xvii la part pacífica i comercial esdevé cada vegada més important, tanmateix les investigacions més recents ens ensenyen que els poders centrals no eren gens absents dels convenis.²

Una altra aportació interessant concerneix els productes comercials intercanviats de banda i banda del Pirineu. Des de l'inici del segle xx fins avui coneixem millor el comerç a través dels passos pirinencs encara que, per falta de documentació, manquen indicacions sobre les quantitats passades. Per acabar, H. Cavaillès intenta saber per què van morir les «lligues i patzeries». Pensa, i penso que té raó, que la centralització a la França i a l'Espanya dels Borbons va reforçar la diplomàcia feta des de París i Madrid contra iniciatives locals ja controlades, com ho hem dit, pels poders centrals. La guerra de Successió d'Espanya i la de la Quàdruple-Aliança mostraren de manera claríssima que els militars consideraven els tractats com un impediment per a actuar. Així, i per primera vegada amb una tal amplitud, veiem que les autoritats suspenen les «lligues i patzeries», suspensions que esdevenen unes armes de la guerra, com ho palesa Bernard Druène en la seva contribució.

1. L'expressió «lligues i patzeries» ve de l'occità *ligas e patzerias* que insisteix en els dos elements del tractat, és a dir les idees d'aliança (*ligas*) i de pau (*patzerias*; l'occità *patz* significa pau). Els documents en francès com en català parlen molt sovint de *passeries* o *espasseries*, i els en espanyol de *pacerias*; els dos primers ens recorden el verb «passar» i podria significar «dret de passatge» mentre que el tercer podria venir del castellà *pacar*. Aquesta múltiple terminologia fa aparèixer les tres components dels tractats: la part pastoral (past, aigua, boscos, herbes...), la comercial (lliure comerç de banda i banda del Pirineu) i l'ajornament de les guerres. Serem més complets, afegint que a la Navarra s'utilitza la paraula *faceria*, principalment acords per a l'aprofitament pacífic dels pastos, la qual cosa redueix l'àmbit que hem definit de les «lligues i patzeries».

2. Vegeu, per exemple, el nostre estudi, P. POUJADE: *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Aspèth, Pyrègraph, 1998, «especialment p. 307-317.

Bernard Druène, que es féu conèixer com a especialista d'història militar del Pirineu, contribuï, el 1954, al segon Congrés internacional d'estudis pirinencs de Luishon-Pau amb un article titulat «Les lies et passerries spécialement pendant la guerre de Succession d'Espagne». És aquest article que és reeditat en el llibre de 1986 (p. 69-108). Basant-se fonamentalment en els arxius militars i diplomàtics francesos, B. Druène estudia els efectes de la guerra de Successió sobre els tractats des d'un punt de vista, molt sovint, dels esdeveniments militars. L'interès de la contribució rau en aquestes aportacions factuais.

Després d'aquelles dues llargues reedicions, s'integren dues ponències sobre la Navarra, més ben dit les Navarres. La primera de Christian Desplat («Le parlement de Navarre et la définition de la frontière franco-navarraise à l'extrême fin du XVIIIe siècle», p. 109-120). Amb aquest text, el professor Desplat, de la Universitat de Pau, planteja la qüestió de l'opinió de la gent del segle XVIII respecte a les «lligues i patzerries», a partir del que deia el parlament de Navarra, la Cort sobirana. En 1786 i 1787, el parlament s'interessa a les «facerries» internacionals que considerarà només com a tractats de comerç sense força política, en els quals no cabia una idea de sobirania. Les definicions de la frontera posen de manifest l'incertitud que hi havia pel que fa a aquest concepte ja que el parlament la definia de dues maneres divergents. La primera, en conformitat amb la visió que n'havien aleshores els cartògrafs, militars, administradors, etc., és a dir l'Estat, l'altra que tenia en compte les realitats humanes i econòmiques, respectava l'activitat ramadera tradicional i integrava la noció de propietat indivisa la qual impedia, per exemple, que es tanqués.

Alfredo Floristan Samanes, a les pàgines 123-137, proposa una reflexió geogràfica entorn de les «facerías» de Navarra. Les «facerías» es distingeixen radicalment de les «lligues i patzerries» car aquelles són només convenis per a l'aprofitament pacífic de les pastures frontereres. De les «facerías» també tracta Antonio Jesús Gorria Ipas, a propòsit de la vall aragonesa d'Ansó i de la seva veïna bearnesa d'Aspa (p. 139-154). Com Jean-François Le Nail («L'exécution des accords de *patzerries* entre les vallées de Barèges et de Broto pendant la décennie 1580-1589», p. 157-172), Annie Brives («Accords de paix (*patzerrie*) entre la vallée de Broto et la Rivière de Saint-Savin, 1598», p. 175-178) i François Baby («Les passerries entre Andorre et Sabarthès dans le système pastoral ariégeois», p. 181-196), es tracta d'un exemple monogràfic que ens permet observar el funcionament vertader dels convenis i especialment les trobades, molt sovint rituals, entre ambdues parts.

Perquè sigui vigent, el concordat signat entre les valls havia de ser confirmat periòdicament per la vinguda dels delegats d'una vall a l'altra, el que donava lloc a unes festes ritualitzades, com ho assenyalen els autors amb alguns exemples. Les confirmacions fan intervenir diputats d'una comunitat que van a una altra, de l'altre costat de la frontera. Així, són els d'Èrc (Coserans) que van a Tavascan, els de la vall Ferrera a Vicdessòs (País de Foix), i els d'Ordino a Siguer i a Miglòs (totes dues comunitats foixenques). Aquest sentit de les relacions, establert en els tractats, no canvia i significaria, per a F. Baby (p. 192), intercanvis i acords desiguals entre les valls, com ho demostrarien també uns rituals estudiats pel mateix F. Baby.

La festa de Sant Joan, com a data de confirmació, es troba en unes «patzerries», especialment entre Ordino i els pobles foixencs de Siguer i Miglòs, i entre la vall Ferrera i Vicdessòs, encara que en aquest darrer cas hi ha confirmacions el 29 d'agost de 1725, el 17 de setembre de 1752, el 3 d'octubre de 1734 o encara el 6 d'octubre de 1664.³ Per

3. F. PASQUIER, «Épisodes des relations entre la vallée de Vicdessos et les vallées voisines de la Catalogne aux XVIIe et XVIIIe siècles. Lies et passerries», *Bulletin de la Société Ariégeoise*, 1921, 193-198 i F. BABY, art. cit., 189.

F. Baby, tots aquests actes pertanyen a l'antic cicle de Sant Joan, període en què els ramats anaven a la muntanya i cren un «ritu obligatori de l'amistat, dels afers i del contracte polític» i «un residu molt formalitzat de l'explosió dionisiaca vinculada al cicle de Sant Joan».

Després d'oïr missa, el jurament es prestava agenollat, sobre els Quatre Evangelis, dins l'església a Miglòs, a la plaça pública a Vicdessòs. Un àpat seguia, «acabament de la convivència pastoral» (F. Baby), i danses: a Vicdessòs, després de donar un tomb pel poble, el ball començava amb uns músics pagats pels catalans de la vall Ferrera. A Siguer i Miglòs, els jocs continuaven a la tarda, però cren absents de Vicdessòs; es jugava a bitlles i els que perdien havien de pagar el beure als altres: mai els andorrans d'Ordino no van guanyar, cosa que podria ser la marca d'un desequilibri en el contracte. També, F. Baby es pregunta si jugar a bitlles no és pas una transferència empobrida de jocs guerrers que es podien practicar als Pirineus des de temps remot. A Vicdessòs, després de ballar, els cònsols oferien només un refresc. Una altra cosa mereix la nostra atenció en aquest ritual, l'homenatge de fidelitat al rei de França que demanaven els de Siguer als andorrans i els de Vicdessòs als catalans.

Les «patzeries» entre les valls de Barèges, a la Bigorra, i de Broto, a l'Aragó, es confirmaven cada any el dia de Santa Magdalena, el 22 de juliol, a l'església Sant Joan de Gavarnia (J. F. Le Nail, p. 160). Aquí, com en els exemples ja esmentats, la cerimònia comença amb una missa, dita pel vicari de Gavarnia, el qual rep, després, els juraments de mantenir la pau, per part dels diputats de les valls. Els de Barèges són de quatre a set, cada any, i per Broto vuit, més el Justícia de la vall, a partir de 1587. L'estudi dels presents evidencia que són persones notables com ara amos de cases grans, infançons, notaris, és a dir gent interessada en el comerç interfronterer i propietaris de ramats pels quals els convenis confirmats representaven la garantia de l'activitat econòmica. A aquests síndics s'afegien generalment dos testimonis de cada part, ells també notabilitats locals. De seguida, s'aplegava el «tribunal» de la «patzeria» per a jutjar els afers poc nombrosos, ja que n'hi ha només 65 entre 1580 i 1589, que concerneixen l'aplicació del tractat. Segons el que ens diu J. F. Le Nail, distingim tres camps principals d'intervenció de l'esmentat tribunal. La justícia donada sobre exaccions perpetrades contra els tractats ha produït més sentències, sigui 34 en el decenni estudiat: rapte de bestiar, deutes, ferides, etc. El segon domini concerneix la policia i l'administració de les muntanyes i del comú de Gavarnia (17 sentències). 14 decisions afecten precisament el funcionament de les «patzeries» com, per exemple, la de 1585 que diu que cap modificació es podrà fer sense acord dels dos reis. Un tribunal s'ajuntava també, cada tres anys aquesta vegada, quan les valls de Tena i Ossau (Bearn) confirmaven llur tractat, el primer de juliol. Els assumptes no són més nombrosos que a Gavarnia car el primer de juliol de 1686 els jutges van donar 19 sentències, concernint els tres anys precedents, i en 1689, 16 (H. Cavallès, p. 44), però ocorria que llur competència no podia jutjar alguns casos que havien d'anar fins als jutges de Laruns (vall d'Ossau) o de Tena.

Per acabar aquesta mostra de confirmacions, descriurem els aplecs dels bearnesos de Baretós i dels navarresos de Roncal cada 13 de juny, segons la relació que en féu Pierre de Marca, el 1640, en la seva història de Bearn (H. Cavallès, p. 42-43). Des d'un tractat de 1375, els bearnesos deuen, cada any, a la gent de Roncal, un tribut de tres vedelles, perquè menaven llur bestiar a les fonts d'aquesta vall; el tribut el remetien al moment de la confirmació. Els jurats de les set universitats de Roncal, set diputats i un notari de Baretós, es reunien al límit dels dos regnes i juraven sobre la Creu i els Evangelis, després cridaven cinc vegades *Patz avant!*, volent dir que la pau aniria endavant, i 30 homes de Baretós lliuraven les tres vaquetes. Un cop acabat el pagament d'aquest tribut, els de Roncal

regalaven amb pa, vi, permil i tenia lloc un mercat de bestiar bearnès en un prat de la part bearnesa.

La importància dels acords de «lligues i patzeries» els fa confirmar, o renovar, prou sovint, en alguns casos concrets cada any, en altres al moment dels conflictes de manera segura. Les dates generalment esmentades són estiuenques, situades als mesos de juny i juliol. Un ritual molt precís, i podem pensar antic, acompanya el jurament de les paus amb tres parts que són la missa, el jurament «ritu polític i religiós» diu F. Baby, ja que es presta davant d'un sacerdot i sobre els Evangelis, i la part festiva que comença amb l'àpat i que es pot continuar amb les danses i els jocs. Cal no oblidar que totes aquestes confirmacions, importantíssimes per a les societats de muntanya que vivien del bestiar i del comerç, ocasionaven despeses que havia de pagar la comunitat sencera; és sovint gràcies a això que els arxius n'han conservat el record, com és el cas de les confirmacions entre Aran i Sèish al Coscrans car aquesta comunitat notava, en el seu llibre d'actes, les despeses fetes per a enviar els seus diputats a Salardú i d'aquesta manera indirecta podem saber que els tractats van ésser confirmats.⁴

El llibre que ressenyem s'acaba amb un text de Michel Papy, professor d'història contemporània a la Universitat de Pau. Amb aquest article, titulat «Mutilation d'un rite: la junte de Roncal et de Barétous et la crise du nationalisme français dans les années 1890» (p. 197-233) estudia la crisi que va afectar, entre els anys 1891 i 1898, aquest ritu que se celebra encara avui cada 13 de juliol, tot i que s'hagi convertit en una atractiva manifestació turística. A través de la premsa de l'època, l'autor reconstitueix la crisi que durà de 1891 a 1898 i que s'acabà amb la supressió d'una part de l'antic ritu.

Entre Roncal i Baretós, el conveni existia almenys des de 1375 com hem dit abans, i va ser un dels dos que van sobreviure al tractat de Baiona, del 2 de desembre de 1856, que definia la frontera entre França i Espanya. El 21 de juliol de 1891, el pastor protestant Alfred Cadier, que havia assistit a la trobada de la Junta, el 13 de juliol, denuncia dins un article al diari republicà de Pau, *L'Indépendant*, la cerimònia que va veure parlant d'edat mitjana i dels seus errors (pensa en el paper de l'Església) per caracteritzar-la mentre que ell diu que viu a l'època de les llums i de la igualtat. A la seva reacció s'afegeix també, encara que no com a component principal, el patriotisme francès ja que veié que els bearnesos, els quals ofereixen tres vedelles, estaven rebaixats respecte als navarresos. La resposta, pel que fa al paper de l'Església, la donà un sacerdot del Baretós amb cinc articles publicats a *L'Union catholique* en els quals atacà el pastor, però també demanà la supressió del tribut de les tres vedelles, senyal, segons diu, de subjecció a la part espanyola perquè, entre d'altres, els roncalesos ficaven llurs llances dins el sòl bearnès i després disparaven llurs fusells cap a la part francesa. Aquest clima no afavoreix el bon funcionament de la institució: els anys següents alguns pobles de la vall de Baretós no volen donar les vedelles car, com diu un conseller municipal el 17 de febrer de 1895, és un «cerimonial molt humiliant per a la nostra dignitat de francesos [...]». L'autor es pregunta si el nacionalisme té el paper més destacat en aquesta reacció o si els habitants han aprofitat l'avinentesa per tal de demanar la supressió d'una càrrega financera (les tres vedelles anuals).

A partir de 1898, la cerimònia es redueix al jurament de la pau i al lliurament de les tres vedelles i s'ha buidat del seu antic contingut ritual, records d'uns combats mítics, per esdevenir una trobada «folkloritzada» per l'emergència del nacionalisme francès, totalment absent des de l'origen del ritu. Finalment, veiem que l'antic ritu topa amb les manifestacions

4. Vegeu P. POUJADE, *Une vallée frontière...*, 107-108.

dels nacionalismes, amb la pertinença a dos grans estats, amb la reconeixença de dues llunyanes capitals al moment en què la construcció «nacional» (estatal, de l'anomenat Estat-nació amb fronteres ben definides tan territorials com mentals) s'està acabant, per part francesa, per exemple després de la desfeta de 1871 contra Prússia i amb la imposició de la llengua francesa per l'escolaritat obligatòria (dècada del 1880).

Al total, un llibre ric d'aportacions interessants sobre un tema importantíssim de la història pirinenca. Des de fa poc, alguns autors han portat noves coneixences al funcionament real de les «lligues i patzeries» i la seva evolució; citem C. Desplat,⁵ C. Bourret⁶ o el nostre estudi,⁷ com a exemples d'aquest interès recent per les esmentades institucions de pau i comerç, que esperen encara una gran síntesi que abraçaria el temps llarg (de l'edat mitjana al segle XIX) i tot l'espai pirinenc.

PATRICI POUJADE

5. Christian DESPLAT, *La guerre oubliée. Guerres paysannes dans les Pyrénées (XIVe-XIXe siècle)*, Biarritz, J. et D. Editions, 1993.

6. Christian BOURRET, *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle. La formation progressive d'une frontière*, Aspèth, Pyrègraph, 1995.

7. Patrice POUJADE, *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Aspèth, Pyrègraph, 1998.